

Recenzje

Grażyna Czubek, Piotr Kosiewski (red.), *Własność a dobra kultury*, Warszawa 2006, TRIO 2006, ss. 238.

Sytuacja własnościowa dóbr kultury w Polsce dwudziestego wieku zmieniała się wielokrotnie. Zbiory należące do osób prywatnych, organizacji społecznych, Kościołów i związków wyznaniowych, przechodziły w ręce hitlerowskich i sowieckich najeźdźców, a w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zostały znacjonalizowane i stały się własnością publiczną. Zarówno działania okupantów, jak i nacjonalizacja bądź też reforma rolna w PRL, przeprowadzane były często z naruszeniem prawa własności pierwotnych właścicieli. Dopiero po 1989 roku pojawiły się możliwości prawne zwrotu własności byłym właścicielom. Tymi, niezwykle ważnymi dla społeczeństwa demokratycznego kwestiami dotyczącymi dóbr kultury od 2002 roku zajmuje się Fundacja im. Stefana Batorego, organizując konferencje i seminaria poświęcone problemom dóbr kultury, które zaginęły, zostały zagrabione bądź przejęte z naruszeniem prawa własności. Przedmiotem zainteresowania Fundacji są również kwestie związane z próbami rozwiązania problemów własnościowych po 1989 roku.

Recenzowana pozycja książkowa, jest publikacją obejmującą wybór materiałów przedstawionych podczas seminarium pt. „Własność a zbiory publiczne”, zorganizowanym przez Fundację w dniach 28–29 maja 2004 r. w Kazimierzu Dolnym. Spotkanie zostało poświęcone problemom własności prywatnej, własności instytucji i Kościołów, przejętej przez państwo polskie po zakończeniu drugiej wojny światowej na drodze reformy rolnej, nacjonalizacji, jak również kwestiom związanym z mieniem zagrabionym w okresie nazistowskim, znajdującym się w zbiorach publicznych, oraz problemom roszczeń reprivatyzacyjnych zgłaszanych co do dóbr kultury, po 1989 roku.

Praca została podzielona na trzy, wyraźnie oddzielone od siebie części, obejmujące zapisy dyskusji uczestników, wykłady i odczyty, tematycznie ze sobą powiązane. Publikacja została opatrzona również komentarzem od redakcji, moim zdaniem niefortunnie umieszczonym na końcu części merytorycznej, przed notami informacyjnymi o autorach poszczególnych materiałów zawartych w opracowaniu. Praca zawiera również streszczenie omówionych w recenzowanym tytule zagadnień i problemów, w języku angielskim oraz obszerny indeks nazwisk.

Część pierwszą poprzedza obszerny wywód autorstwa Piotra Kosiewskiego pt *Własność a zbiory publiczne*, będący niejako wstępem do dalszych rozważań,

w którym Autor wskazuje, iż mimo upływu 15 lat od zmiany systemu politycznego w Polsce, w dalszym ciągu problem reprivatyzacji dóbr kultury nie został w sposób należyty uregulowany prawnie ani poddany poważnej ogólnospołecznej publicznej dyskusji.

W części zatytułowanej *Własność prywatna – zbiory publiczne – problem reprivatyzacji po 1989 roku* umieszczono trzy teksty oraz zapis dyskusji. W całości poświęcono ją problemom reprivatyzacji po 1989 roku dóbr kultury znajdujących się w zbiorach publicznych.

Pierwszy z tekstów, autorstwa Hanny Łaskarzewskiej, poświęcony jest zbiorom przejętym i przemieszczonym w bibliotekach polskich po drugiej wojnie światowej. Autorka przedstawia zarówno ogrom strat polskich zbiorów bibliotecznych spowodowanych skutkami wojny, jak również szczegółowe zasady postępowania ze zbiorami zabezpieczonymi w latach 1944–1950. Sporo miejsca poświęcono także opisom rozwiązań poszczególnych spraw i problemów, które powstały pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, w związku z pojawieniem się roszczeń byłych właścicieli bądź ich spadkobierców o zwrot utraconych dóbr. Całość wywodów kończy udana próba podsumowania 15-letniego okresu działania bibliotekarzy po roku 1989, zawierająca również postulaty *de lege ferenda* dotyczące ustawy o prawie do rekompensat.

Kolejny tekst pt. *Prywatne zbiory archiwalne w sferze publicznej: wczoraj – dziś – jutro* Dariusza Grota, dotyczy problemów archiwów podworskich, przejętych w PRL przez władze państwowe. Autor opisuje działania archiwistów, ich stosunek do roszczeń reprivatyzacyjnych, przedstawia problemy byłych właścicieli, oceniając dotychczas podjęte kroki prawne przez niektórych z nich.

Poświęcono również sporo uwagi sytuacji byłych właścicieli jako pokrzywdzonych działaniami władz państwowych.

Następny, zawarty w tej części artykuł, autorstwa Doroty Folga-Januszewskiej i Agnieszki Jaskanis ukazuje problemy własności zbiorów w muzeach polskich. Autorki, na podstawie wyników rozesłanej do muzeów specjalnej ankiety, przedstawiają i omawiają szczegółowo dane dotyczące liczby i podziałów zarejestrowanych zbiorów, strukturę ich pochodzenia, rozważając także problemy dotyczące depozytów.

Część pierwszą kończy zapis dyskusji z udziałem Franciszka Cemka, Nawojki Cieslińskiej-Lobkowicz, Pawła Jaskanis, Piotra Kosiewskiego, Hanny Łaskarzewskiej, Andrzeja Rottermunda, Wojciecha Suchockiego oraz Stanisława Waltosia, jaką przeprowadzono po przedstawieniu przez prelegentów informacji opisanych w wyżej omawianych artykułach.

Część drugą publikacji zatytułowano *Doświadczenia polskich instytucji po 1989 roku*. Zawarto w niej kolejnych dziewięć artykułów oraz zapis dyskusji.

Wojciech Suchocki w artykule rozpoczynającym część drugą recenzowanej pracy, przedstawia zadania, cele i osiągnięcia na gruncie ochrony dóbr kultury, działającej przy Muzeum Narodowym w Poznaniu Fundacji im. Raczyńskich. Autor skupił się zarówno na wskazaniu podstaw i zasad współpracy między

Zarządem Fundacji i Muzeum, jak również nawiązał i krótko przedstawił najciekawsze z dóbr kultury rodziny Raczyńskich, należących obecnie do Fundacji.

W kolejnych artykułach Paweł Jaskanis oraz Krzysztof Kornacki przedstawili trudne losy należącego przed drugą wojną światową do rodziny Branickich pałacu w Wilanowie oraz będącego własnością rodziny Zamoyskich pałacu w Kozłowie.

Następne dwa teksty zostały poświęcone Żydowskiemu Instytutowi Historycznemu w Warszawie. Pierwszy, autorstwa Magdaleny Tarnowskiej, omawia historię powstania oraz specyfikę Instytutu, obejmującego ponad 11 tysięcy obiektów, w tym obrazy, rzeźby, rysunki i grafiki autorstwa żydowskich artystów plastyków pochodzących z terenów Polski, działających od drugiej połowy XIX wieku. Drugi, przedstawiony przez Urszule Grygier, dotyczy biblioteki Instytutu. Autorka opisała historię biblioteki, wskazując na trudny rozwój księgozbioru i aktualne problemy biblioteki i Instytutu.

W kolejnym artykule, Zdzisław Pietrzyk zapoznaje czytelnika z problemami zbiorów zabezpieczonych po drugiej wojnie światowej w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Autor przedstawił losy biblioteki rodzinnej Adama Tarnowskiego, biblioteki Sanguszków, biblioteki Tarnowskich z Dzikowa.

Zbiory biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ze szczególnym uwzględnieniem problemów reprivatyzacji i rewindykacji przedstawił Mirosław Adam Spruniuk. Kwestie zgłoszonych przez byłych właścicieli roszczeń dotyczących kolekcji pochodzących z biblioteki Łuniewskich w Gnojnie oraz zbiorów rodziny Deskurów z pałacu Sancygniowie omawia Andrzej Dąbrowski w artykule pt. *Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach*.

Doświadczenia w rozwiązywaniu problemów własności kolekcji dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, dawnej Biblioteki Miejskiej Wrocławia, zbiorów zabezpieczonych, podworskich i innych przedstawiła w kolejnym tekście Edyta Kotyńska. Artykuł został uzupełniony o obszerny aneks zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, znajdujących się w innych polskich i zagranicznych kolekcjach prywatnych i instytucjach.

Na zakończenie części drugiej, umieszczono zapis dyskusji z udziałem Janusza Bogacza, Nawojki Cieślińskiej-Lobkowicz, Adolfa Juzwenko, Hanny Łaskarzewskiej, Zdzisława Pietrzyka, Mirosława Adama Spruniuka, Marcina Szeląga dotyczącej problemów związanych z doświadczeniami reprezentowanych instytucji po 1989 roku w zakresie roszczeń reprivatyzacyjnych.

Ostatnią, trzecią część recenzowanej publikacji zatytułowano *Reprivatyzacja – własność – dobro publiczne*. Stanowi ona próbę ukazania złożonych relacji i związków między posiadaniem, własnością prywatną a dobrami publicznymi.

W rozpoczynającym tę część artykule pt. *Archiwalia ze zbiorów prywatnych w archiwach państwowych. Czy możliwa jest ich reprivatyzacja?*, Władysław Stepiak zastanawia się nad możliwością wewnętrznej rewindykacji archiwaliów, ze zbiorów państwowych do prywatnych.

W dalszej części rozdziału, umieszczono wykład o prywatyzacji Andrzeja Rottermunda, w którym Autor analizuje zarówno wartości konstytucyjne, pojęcie

własności i wywłaszczenia, jak również zagadnienia reprivatyzacji, przenosząc swoje rozważania na grunt bliski muzealnikiem.

O istotnej roli Ministerstwa Kultury i braku koniecznych działań, które winny być przez ministra kultury podjęte w zakresie muzealiów, postulując przy tym pilne opracowanie polityki kulturalnej państwa w odniesieniu do muzealiów o spornym tytule własności, informuje Nawojka Cieślińska-Lobkowicz w artykule pt. *Sporne muzealia*.

Kolejnym tekstem, który został umieszczony w omawianej części, jest glosa autorstwa Stanisława Waltosia do tekstu profesora Andrzeja Rottermunda.

Próbując odpowiedzieć na pytanie, co należy zrobić w sprawie uporządkowania kwestii własności w polskich zbiorach publicznych, Autor powołuje się na międzynarodowe i europejskie standardy prawne, w szczególności na Europejską Konwencję Praw Człowieka, Zasady Konferencji Waszyngtońskiej na temat dzieł sztuki skonfiskowanych przez nazistów z 1998 roku, rekomendację Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM) w sprawie zwrotu dzieł należących do właścicieli narodowości żydowskiej, Deklarację Wileńską z 2000 roku.

W artykule pt. *Własność, historia i pamięć* Krzysztof Zamorski przedstawia swoje rozważania dotyczące depozytów, prawa ewentualnego pierwokupu, opowiadając się za propozycją sygnalizowaną wcześniej przez Andrzeja Rottemunda, powołania funduszu pozwalającego bibliotekom i muzeom rozwiązywać problemy reprivatyzacyjne.

Podsumowaniem rozważań dotyczących dóbr kultury w aspektach reprivatyzacyjno-własnościowych, z uwzględnieniem interesu publicznego jest zapis dyskusji z udziałem Doroty Folgi-Januszewskiej, Justyny Guze, Pawła Jaskanis, Marii Korzeniowskiej-Marciniak, Piotra Kosiewskiego, Hanny Łaskarzewskiej, Andrzeja Rottermunda, Stanisława Waltosia, który zawarto na zakończenie części trzeciej recenzowanej publikacji.

Swoistego rodzaju uzupełnieniem umieszczonym w przedstawionej publikacji jest tekst Bożeny Steinborn pt. *Pochodzenie poszukiwane – przykład z Holandii*, w którym Autorka opisuje doświadczenia związane z ustaleniem pochodzenia dóbr kultury przez powołane przez władze holenderskie biuro *Herkomst Gezocht*.

Podsumowując, uznać należy, iż publikacja pt. *Własność a dobra kultury*, wydana staraniem Fundacji im. Stefana Batorego, przedstawia bogaty zbiór rozważań, postulatów i propozycji ustawowych rozwiązań dotyczących dóbr kultury, z uwzględnieniem coraz częściej zgłaszanych roszczeń reprivatyzacyjnych byłych właścicieli bądź ich spadkobierców.

Recenzowana książka stanowi niewątpliwie interesujące źródło informacji na temat aktualnych poglądów muzealników, bibliotekarzy i innych osób zawodowo związanych z dobrami kultury. Opracowanie należy polecić wszystkim zainteresowanym problematyką reprivatyzacyjną zbiorów muzealnych.

Adam Baszkowski

Poznań